

Počeci visokoga školstva u Bosni i Hercegovini

*Tomo Vukšić**

Sažetak

U ovoj studiji raspravlja se o počecima suvremenoga visokog školstva u BiH. Isključivši otomansko razdoblje u kojemu na ovom području nije bilo čak nijedne srednje škole, a kamoli modernoga visokog učilišta, nakon dolaska austrougarske vlasti (1878) organizirano je prvi put u povijesti moderno srednje školstvo. Kad su iz tih škola izišli prvi diplomirani maturanti, Katolička crkva je osnovala najprije Vrhbosansku katoličku teologiju, koja je započela djelovati 1. rujna 1890. u Travniku. Njezini prvi profesori došli su s austrijskih fakulteta jer u BiH nije bilo osoblja kvalificiranog za obavljanje sveučilišne nastave. Potom su nastala još tri katolička visoka filozofsko–teološka učilišta u BiH: po jedno franjevačko u Sarajevu i Mostaru te trapističko kod Banjaluke. Pravoslavci su organizirali svoje učilište u Reľjevu kod Sarajeva, dok su muslimani prvu višu školu dobili 1935. godine. Ključne riječi: visoko školstvo, 1. rujna 1890, matura, sveučilišne kvalifikacije nastavnika, program studija, Vrhbosanska katolička teologija, prvi doktorat

Uvod

Nakon osnutka prvoga modernog sveučilišta u Bologni 1088. godine, po cijeloj Europi vrlo brzo su nastajale brojne nove i sve bolje i bolje univerze. Dapače, sveučilište je ubrzo postalo dominirajuće središte iz kojega su se po cijeloj Europi širili znanje, misao i pretpostavke svakoga napretka tijekom cijeloga drugog tisućljeća, pa su zapadna kultura i civilizacija u posljednjih tisuću godina njime bitno obilježene. Taj cijeli uljudbeni sustav vrlo često se i naziva sveučilišnom kulturom. Nasuprot tomu Istok, uključujući i područje BiH, sve do najnovijih vremena, ostao je vjeran svom načinu, u kojemu su se rijetke i skromne škole, tamo gdje ih je uopće bilo, nazivale monaške, samostanske, medrese, mektebi — ovisno o mjestu gdje se izvodila pouka i o organizatoru toga posla. A budući da je područje BiH sve do prije malo više od stotinu godina bilo u sastavu orijentalnoga Otomanskog Car-

* Prof. dr. sc. Tomo Vukšić, Vrhbosanska katolička teologija u Sarajevu. Adresa: Josipa Stadlera 5, 71 000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina. E-pošta: vuksic.tomo@bih.net.ba. Ovaj rad je doručeno i izmijenjeno istoimeno izlaganje koje je održano na Sveučilištu u Mostaru 22. svibnja 2009. na znanstvenom skupu »Korijeni i perspektive visokog obrazovanja u Hercegovini«.

stva, zapadna sveučilišna kultura i civilizacija, kao svi pravci te misli i umjetnosti u posljednjih petsto godina, uglavnom su bile kategorije odsutne stvarnosti. To vrijedi također za organizaciju školstva, posebice ako ga se vidi na način kako je postojalo posljednjih stoljeća u zapadnom dijelu Europe.

Naspram tisuću godina stare sveučilišne tradicije Zapada vrlo neobično, čak gotovo nestvarno, zvuči podatak da najstarije sveučilište u BiH, ono sarajevsko, upravo ove godine obilježava svega šezdeset godina postojanja, jer je osnovano 1949. godine.

U nastavku ovoga prikaza, tražeći početak suvremenoga visokog školstva u BiH, u vrednovanju pojedinih ustanova primijenjeni su poznati minimalni kriteriji koje je potrebno ispuniti da bi neka od njih mogla biti svrstana u tu kategoriju: studenti prilikom upisa trebaju imati završenu srednju školu s ispitom zrelosti, nastavnici moraju biti kvalificirani za održavanje sveučilišne nastave, program studija i vrijeme njegova trajanja moraju odgovarati visokoškolskim ustanovama.

1. Otomansko razdoblje: utrka za prvenstvom nepostojećega visokog školstva

Budući da su naši krajevi tijekom cijeloga razdoblja otomanske dominacije bili bitno obilježeni orijentalnom civilizacijom Carstva kojemu su pripadali i njegovim načinom organizacije društvenoga, kulturnoga i školskoga života, sve do austrijskoga i mađarskoga zauzeća BiH-a (1878) ovdje nije bilo nikakvoga modernoga visokog školstva, a i niže škole suvremenoga tipa, koje su se počele javljati istom u 19. st., bile su vrlo rijetke i redovito niske kvalitete. Tako na tom području sve do pred kraj istoga stoljeća nisu postojale ni srednje ni visoke škole, čak ni za pripravu vjerskih službenika, koje bi imale oznake načina izobrazbe kakav se već dugo prakticirao u Europi.

Istina, muslimanski vjerski službenici su se za svoja zvanja tradicionalno spremali u domaćim medresama. Kršćanskim zajednicama bilo je zabranjeno imati ikakve škole sve do prve polovice 19. st., pa su se katolički i pravoslavni svećenici tek pod kraj otomanske okupacije mogli pripremati u manastirskim i samostanskim školama. Međutim zbog općih društvenih prilika sve su one bile vrlo niske kvalitete.¹

Budući da neki povjesničari i kulturni radnici muslimanske provenijencije smatraju da je pravo visoko školstvo u BiH nastalo u 16. st. kad je osnovana prva medresa u Sarajevu, te da su nasuprot tomu neki katolički i pravoslavni autori u napasti da nastanak svojih prvih skromnih učilišta nazovu početkom sveučilišnog obrazovanja i kulture na istom području, ovdje je potrebno unijeti barem malo pojašnjenja glede tih teza.

1 O katoličkim i pravoslavnim školama, sjemeništima, gimnazijama i bogoslovijama u BiH do početka 20. st. usp. Tomo Vukšić, *Međusobni odnosi katolika i pravoslavaca u Bosni i Hercegovini (1878–1903)*. Povijesno-teološki prikaz, Mostar, 1994, str. 105–119.

1.1. Škole Pravoslavne crkve

Poznato je da Pravoslavna crkva i u bližoj prošlosti nije bila previše zahtjevna glede školske izobrazbe svoga klera, te je stoga ona redovito bila niska. Zato je razumljivo da nije bilo drukčije ni nakon osnutka prvih manastirskih škola, kojih je bilo više do kraja otomanske okupacije.² Prvu takvu skromnu školu za odgajanje pravoslavnih monaha i svećenstva u Hercegovini osnovao je tek 1857. godine monah Serafim Perović u manastiru Duži, a za Bosnu monah Vaso Pelagić 1866. u Banjaluci.³ Obje ove škole zaista su bile ustanove početnog obrazovanja, nisu nudile mnogo. Naime prema svjedočenju tadašnjega austrijskog konzula u Banjaluci, učenici Pelagićeve škole više su nalikovali vojnicima koji se spremaju za borbu nego normalnim školarcima.⁴ A i sam Pelagić je pisao da je pravoslavno svećenstvo u tim krajevima bilo nevjerovatno priprosto.⁵ U isto vrijeme nisu postojale nikakve pravoslavne srednje škole niti gimnazije, dok je u posljednjim desetljećima turske uprave rastao broj pravoslavnih osnovnih škola, koje su ponekad vodili i svećenici,⁶ i nije poznato da bi bilo koju od njih itko proglašavao višim ili visokim ustanovama obrazovanja.

1.2. Škole u vlasništvu Katoličke crkve

Što se pak tiče pripreme katoličkih svećenika, vrlo je vjerojatno da je i prije dolaska otomanske vlasti na ovom području postojao neki oblik njihova školovanja. To zaključujemo iz činjenice da su neku vrstu učitelja, koje su nazivali strojnici, imali »bosanski kršćani«. Kod katolika, možemo pretpostaviti, priprava klera vršila se na dva načina: određenom skromnom izobrazbom u nekim franjevačkim samostanima za kandidate ovoga reda, kao što je vjerojatno da su neku vrstu slične škole završavali i glagoljaši.⁷ Međutim, ako su i postojala takva učilišta, bila su vrlo skromna i nestala su nakon tragedije koja je 1463. godine pogodila ove krajeve otomanskom okupacijom. Tek nakon što je prošlo skoro četiristo godina, bilo je moguće ponovno uspostaviti neko učilište za pripravu katoličkoga klera. Dogodilo se to, kao i u slučaju Pravoslavne crkve, nakon reforme Otomanskoga Carstva iz polovice 19. st., kada je Franjevačka provincija Bosna Srebrena, prema želji Svete Stolice, odnosno Kongregacije za širenje vjere, i generala ovoga Reda 1851. godine podigla »redovita filozofijsko–bogoslovna učilišta« u Fojnici i Kraljevoj Sutjesci. Ta su učilišta tijekom svoje pripreme izgledala toliko skromno da su se, kako

2 Usp. Mitar Papić, *Historija srpskih škola u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1978, str. 46–48.

3 Usp. Risto Besarović, »O prvom periodu djelovanja Vase Pelagića u Bosni«, u *Glasnik Istorijskog Društva BiH* 11(1950) 185–206; Đoko Slijepčević, *Istorija Srpske pravoslavne Crkve. Od početka XIX. veka do kraja Drugog svetskog rata*, II, München, 1966, str. 534–536; II, Beograd, 1991, str. 484–486.

4 Usp. Đoko Slijepčević, *Istorija Srpske pravoslavne Crkve...*, str. 536; II, Beograd, 1991, str. 486.

5 Usp. Risto Besarović, »O prvom periodu djelovanja...«, str. 192.

6 Usp. Zajedničko ministarstvo financija, *Izveštaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906.*, Zagreb, 1906, str. 136; Mitar Papić, *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austro–ugarske okupacije (1878–1918)*, Sarajevo, 1972, str. 24.

7 Usp. Julijan Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci*, I, Sarajevo, 1990, str. 97–100.

svjedoči fra Julijan Jelenić, »i sami bosanski klerici otimali, da ne bi 'pervi bili Bosanski studiosi' i tako se izvrgli ismjeivanju sa strane svoje braće«. A budući da su stariji kandidati Bosne Srebrene svoje teološke i filozofske studije, započete prije 1851. godine, privodili kraju u Italiji, Austriji, Hrvatskoj ili Mađarskoj, te budući da su »svi odličniji studenti filozofije i bogoslovije« iz ove provincije samo dvije godine kasnije, već od 1853. godine, započeli odlaziti na studij u Đakovo, u Bosni su ostajali samo oni »koji su se smatrali nesposobnima za pohaganje razvijenih stranih zavoda, ili koji su se s tih prije svršenih nauka ma bilo s koga uzroka povraćali«. ⁸

U razdoblju koje je uslijedilo ova učilišta u Bosni premješšana su iz samostana u samostan i imala su mali broj polaznika. Godine 1877. u Kraljevoj Sutjesci, nastavlja Jelenić, bilo je »5 slušalaca filozofije prvoga godišta, u Kreševu 2 bogoslovije prvoga godišta, u Lijevenu 1 filozofije drugoga godišta te 1 bogoslovije prvoga i trećega godišta, na Plehanu 4 filozofije drugoga godišta i 2 bogoslovije trećega godišta; a bilo ih je 10 u Gučoj Gori: 5 filozofije a 5 bogoslovije, nu koga godišta, ne znamo«. Zbog svega toga, iako su profesori koji su im predavali bili »bez sumnje prilično sposobni«, kako kaže Jelenić, ove škole »ipak sve do zadnjih godina ovoga razdoblja nijesu mogle sa sebe da svuku haraktera primitivnosti«. ⁹

Postavlja se pitanje: jesu li ovo bile visoke škole sveučilišne razine suvremenoga tipa? Bez obzira na tezu da one to jesu bile, ¹⁰ čini se da to mišljenje nije moguće obraniti, kako zbog već navedenih razloga iz Jelenićeva opisa tako i zato što u cijeloj BiH sve do dolaska austrijske i mađarske vlasti nije bilo nikakvih modernih srednjih škola, posebno ne gimnazija, kao osnovne pretpostavke sveučilišnoga studija. Upravo zbog nedostatka srednjoškolskog obrazovanja kandidati za svećeništvo, koji su odlazili na studij u strani svijet, ponekad i u dobi između 18 i 24 godine, da bi uopće mogli upisati teološki studij, morali su najprije dopuniti svoju osnovnu naobrazbu, pohađajući nastavu zajedno s djecom u dobi do 9 godina. Zato su se nerijetko nakon završena studija vraćali u Bosnu Srebrnu kad su već imali između 30 i 35 godina. ¹¹ Naime moderne su srednje škole u BiH, uključujući gimnazije, »tvorevina austrougarske uprave«, i tek su one pripravljale dake na polaganje klasične mature, nakon koje im je bivao otvoren izravan put za sveučilišni studij. ¹² A što se tiče nastavnoga kadra i njihovih kvalifikacija za obavljanje visokoškolske nastave, poznato je da je tek 1882. godine prvi član Bosne Srebrene, fra

8 Usp. Julijan Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci*, II, Sarajevo, 1990, str. 398–400.

9 Usp. Julijan Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci*, II, Sarajevo, 1990, str. 400.

10 Usp. Velimir Valjan, »Filozofsko–teološko obrazovanje u 'Bosni Srebrenoj' — s posebnim naglaskom na 19. stoljeće«, u Pero Sudar — Franjo Topić — Tomo Vukšić (ur.), *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890–1990.*, Sarajevo–Bol, 1993, str. 73–82.

11 Usp. Velimir Valjan, »Filozofsko–teološko obrazovanje u 'Bosni Srebrenoj' — s posebnim naglaskom na 19. stoljeće«, str. 75–76; Srećko M. Džaja, »Povijesni okviri kulturne djelatnosti bosanskih franjevaca 19. stoljeća«, u *Jukić 2/1972*, str. 115.

12 Usp. Srećko M. Džaja, »Kvalifikacioni profil i porijeklo nastavnog kadra na srednjim školama u BiH u austrougarskom razdoblju«, u *Migracije i Bosna i Hercegovina*, Sarajevo, 1990, str. 164–165.

Vid Miljanović, kao prvi čovjek iz Bosne uopće, postigao akademski stupanj doktora znanosti.¹³

1.3. *Muslimanske medrese*

Zanimljiva je također priča o osnutku Gazi Husrev–begove medrese u Sarajevu još davne 1531. godine kao prve visoke škole u BiH, koju takvom naziva čak i službena internetska stranica Univerziteta u Sarajevu.¹⁴

Međutim, naspram takvih tvrdnja koje traju dosta dugo i koje su ponovili različiti autori (Ćiro Truhelka, Mehmed Handžić, Madžida Bećirbegović, Hajrudin Ćurić, Mitar Papić, Ismet Kasumović),¹⁵ najbolji poznavatelji ove problematike, zahvaljujući komparativnom studiju sličnih učilišta u Otomanskom Carstvu, znaju da su u osmanskoj Turskoj bile svega četiri visoke škole: Sahn–i seman, Sulejmanija, Aja Sofija i Ejub, sve u Istanbulu, čije je profesore postavljao kazasker za Anadoliju i koje su davale kadar za administrativno–političke funkcije, prosvjetu i sudstvo ranga visokih škola. Nasuprot tomu, Gazi Husrev–begova medresa u Sarajevu nije davala kadar koji bi bio ravan onome visokih škola u Istanbulu. A razlozi koji dokazuju da Gazi Husrev–begova medresa može biti svrstana najviše u rang viših škola, i to »viših škola« shvaćenih na otomanski¹⁶, a ne na europski način, prema Omeru Nakićeviću su: apsolvanti Gazi Husrev–begove medrese nisu se poslije završetka školovanja registrirali kod kazaskera u Istanbulu radi zaposlenja, kao što su to obvezatno radili apsolvanti istambulskih visokih škola; kazasker je za profesore na visokim školama postavljao kod sebe registrirane svršeničke, što nije bio slučaj s Gazi Husrev–begovom medresom; vlast je centralizacijom u Istanbulu željela imati bolji uvid u stanje na terenu tako što je točno znala koga imenuje i koga ima na odgovornim položajima; nije poznato da je neki profesor s istambulskih visokih škola ikada došao raditi u Gazi Husrev–begovu medresu, »što je i logično, jer bi njegova primanja bila manja, a on sam bio na neki način degradiran«.¹⁷

Međutim, u odlomku nakon ovoga citata Nakićević spominje studiju o medresama turskog autora M. Kemala Özergina, u kojoj taj autor nabraja mjesta u kojima su postojale medrese koje bi bile u kategoriji viših škola (po jedna u Beogradu, Budimu i Skopju, tri u Galipolju i čak dvadeset i četiri u Istanbulu), no među

13 Usp. Anto Orlovac, *Okolo fra Vidova Bunara. Mala monografija župe Svetoga Vida u Barlovcima. Uz 125. obljetnicu osnutka (1879–2004)*, Banja Luka — Barlovcima, 2005, str. 96; »Viestnik«, u *Srce Isusovo* 7/1882, str. 112. Fra Vid Miljavac doktorirao je 12. srpnja 1882. kanonsko pravo u Beču, a naslov njegove doktorske radnje bio je »De matrimonio clandestino« (O tajnoj ženidbi).

14 Usp. www.unsa.ba (pristupljeno: 8. 7. 2009)

15 Usp. Bilal Hasanović, *Osmanske obrazovne ustanove u Bosni i hercegovini od 1850. do 1941. godine*, Sarajevo, 2008, str. 291.

16 Usp. Omer Nakićević, »Gazi Husrev–begova medresa u vrijeme osmanske uprave«, u *450 godina Gazi Husrev–begove medrese u Sarajevu*, Sarajevo, 1988, str. 25–26.

17 Usp. Omer Nakićević, »Gazi Husrev–begova medresa u vrijeme osmanske uprave«, str. 17–25; Bilal Hasanović, *Osmanske obrazovne ustanove u Bosni i hercegovini od 1850. do 1941. godine*, Sarajevo, 2008, str. 290–291.

tim mjestima i medresama nema spomena Sarajeva i Gazi Husrev–begove medrese.¹⁸

Ustvari, Islamska zajednica u BiH je prvi put 1935. godine dobila visoko učilište: Višu islamsku šerijatsko–teološku školu u Sarajevu, koja je osnovana 31. ožujka uredbom Ministarstva prosvjete tadašnje države.¹⁹

Prema tomu, nakon uvida u stvarno stanje školstva do 1878. godine treba zaključiti kako na području BiH sve do kraja otomanske uprave nije bilo visokoga školstva, posebice ako se o njemu razmišlja u modernom smislu. Razlog je prije svega bio taj što je sustav promoviranih vrijednosti i obrazovanja u otomanskom društvu i državi bio takav da moderno visoko školstvo nije bilo moguće ustrojiti. Zatim, nigdje u BiH nije bilo pravoga srednjoškolskog obrazovanja, pa prema tomu niti mogućnosti polaganja ispita zrelosti kao formalne pretpostavke sveučilišnog obrazovanja, a tu je i činjenica da nijedno od navedenih vjerskih učilišta — pravoslavnih, katoličkih i muslimanskih — prilikom upisa svojih kandidata od njih nije, kao uvjet za pristup, zahtijevalo diplomu završene srednje škole s ispitom zrelosti.

2. Srednje škole — pretpostavka visokoga školstva

Loše stanje na području školstva u BiH promijenilo se tek u razdoblju austrougarske uprave u ovim krajevima, kada je prvi put sustavno organizirano suvremeno školstvo prema tadašnjim europskim standardima.

Preuzevši upravu u BiH, austrougarska vlast osniva nove osnovne i srednje škole te gimnazije, posebice u većim gradovima i naseljima. No budući da se u ovom prikazu srednje škole spominju samo kao pretpostavka za upis na visoke škole, ovdje nas ne zanimaju ni državne srednje škole ni gimnazije, jer austrougarska vlast nije organizirala nijedno moderno državno sveučilište na području BiH. S druge strane moraju nas zanimati gimnazije koje su osnovale vjerske zajednice i koje su bile u njihovoj vlasti. U njima su se ponajviše školovali kandidati za vjerske službenike, koji su nakon završetka gimnazije morali nastaviti i završiti potreban studij, što vrijedi posebice za katoličke svećenike.

2.1. Biskupijsko sjemenište i gimnazija u Travniku

Ugovor između Svete Stolice i austrougarske vlade o ponovnoj uspostavi redovite crkvene uprave u BiH od 8. lipnja 1881.²⁰ predviđao je »za sada i bez kašnjenja« otvaranje pokrajinskoga sjemeništa u Sarajevskoj nadbiskupiji. »Pokrajin-

18 Usp. Omer Nakićević, »Gazi Husrev–begova medresa u vrijeme osmanske uprave«, str. 26.

19 Usp. Bilal Hasanović, *Osmanske obrazovne ustanove u Bosni i hercegovini od 1850. do 1941. godine*, str. 371.

20 Usp. *Conventiones de rebus ecclesiasticis inter S. Sedem et civilem potestatem initiae sub pontificatu SSMI D. N. Leonis P. P. XIII usque ad diem 7. Nov. 1893. (Apendix ad acta hactenus publicata eiusdem Summi Pontificis)*, Roma, 1893, str. 24.

sko« u crkvenom smislu znači za cijelu Metropoliju, a u zemljopisnom za cijelo područje BiH. Isto je bilo rečeno i u papinskoj buli ponovnog ustanovljenja redovite crkvene uprave u BiH *Ex hac augusta*.²¹ Zato je nakon svoga imenovanja za sarajevskoga nadbiskupa, a prije nego je bio zaređen za biskupa, Josip Stadler 19. listopada 1881. iz Beča pisao bosanskohercegovačkoj vladi²² s konkretnim prijedlogom otvaranja dječaćkoga sjemeništa u Travniku uz koje bi djelovala klasična gimnazija, koju je također trebalo odmah otvoriti. Vodstvo obiju ovih zamišljenih crkvenih ustanova — sjemeništa kao odgojnoga zavoda i klasične gimnazije — trebalo bi biti povjereno isusovcima koji su otprije pokazivali zanimanje za otvaranje škole na području Bosne.

Kad je vlada pristala na ovakav prijedlog, prema dogovoru nadbiskupa Stadlera i Družbe Isusove, ubrzo je prvi isusovac došao u Travnik. Zvao se Erik Brandis, a to je bilo 6. siječnja 1882.²³ Kupivši jednu privatnu kuću u Travniku, Erik Brandis je odmah započeo s nekom vrstom priprave škole (1. travnja 1882).

Nova zgrada sjemeništa i gimnazije građena je od 1882. do 1888. godine o trošku Sarajevske nadbiskupije, a zemljište na kojemu je građena poklonila je država. Kad je bilo sagrađeno, sjemenište je bila prva moderna i najveća školska građevina u cijeloj BiH.²⁴

Nadbiskupska klasična gimnazija službeno je otvorena 3. listopada 1882. Nastava je započela dva dana kasnije, 5. listopada, s 32 učenika prvoga razreda, među kojima je bilo 12 sjemeništaraca i 20 »vanjskih« učenika,²⁵ od kojih je 27 dočekalo kraj školske godine.²⁶ Sve troškove održavanja gimnazije i odgojnoga zavoda (uprava, nastavno osoblje, posluga) podmirivala je državna vlast, koja je preuzela obvezu cjelovita financiranja po jedne ovakve ustanove triju velikih vjerskih zajednica: katoličke, pravoslavne i muslimanske.²⁷ U školi je bilo predviđeno 96 mjesta za svećeničke kandidate, i to za Sarajevsku nadbiskupiju 64, 16 za Banjalučku biskupiju i isto toliko za Mostarsku i Trebinjsku zajedno.²⁸ Na svršetku 19. st., prema izvještaju vladina delegata koji je predsjedao završnim ispitima u klasičnim gimnazijama u BiH, Nadbiskupska klasična gimnazija u Travniku po svojoj kakvoći

21 Usp. *Leonis XIII Pontificis Maximi Acta*, II, Roma, 1882, str. 308.

22 Usp. Arhiv Bosne i Hercegovine, Zajedničko ministarstvo financija (dalje: ArBIH ZMF) BH Pr. 1025/1881.

23 Usp. K. (amilo) Z. (Abeo), »Prvi počeci travničkog sjemeništa i gimnazije«, u Kamilu Zabeo (ur.), *Travnička spomenica povodom pedeset–godišnjice nadbiskupskog sjemeništa i nadbiskupske velike gimnazije u Travniku 1882–1932*, Sarajevo, 1932, str. 95.

24 Usp. Mitar Papić, *Školstvo u Bosni...*, str. 123; Mitar Papić, *Hrvatsko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Sarajevo, 1982, str. 135.

25 Usp. K. (amilo) Z. (Abeo), »Prvi počeci travničkog sjemeništa...«, str. 120 i 137.

26 Usp. K. (amilo) Z. (Abeo), »Prvi počeci travničkog sjemeništa...«, str. 125: Zgrada za školu i sjemenište građena je od 1882. do 1888. »gotovo samim darovima inozemstva, dok je zemaljska vlada dala samo zemljište, građevno drvo i 30.000 K«.

27 Usp. Mitar Papić, *Hrvatsko školstvo...*, str. 135–137; Mitar Papić, *Školstvo u Bosni i Hercegovini...*, str. 123.

28 Usp. K. (amilo) Z. (Abeo), »Prvi počeci travničkog sjemeništa i gimnazije...«, str. 185.

nadmašivala sarajevsku gimnaziju, koja je do tada općenito bila smatrana najboljom u BiH.²⁹ Nastavni jezik bio je hrvatski, iako je, ovisno o državnim uređenjima koja su se smjenjivala, bio nazivan različito.³⁰

Gimnazija je nekoliko puta mijenjala službeno ime. Na osnovi usmenoga odobrenja ministra Szlávyva najprije se do 1891. godine zvala Nadbiskupska javna gimnazija. No jedan svjedok tih događanja kaže: »Samo se na žalost propustilo tražiti od ministra, da svoje obećanje i službenim aktom dokumentira.« Naime Kállay, koji je 1883. godine naslijedio Szlávyva, nije htio ni čuti za odobrenje javnosti ovoj školi, pa se stoga od 1891. godine nazivala Nadbiskupska velika gimnazija. A kad joj je pravo javnosti zemaljska vlada odobrila 16. srpnja 1916, napisavši da se svjedodžbe travničke gimnazije »imaju smatrati jednako valjanima sa svjedodžbama bosansko–hercegovačkih zemaljskih gimnazija«, ova škola je dobila ime *Nadbiskupska velika gimnazija u Travniku s pravom javnosti*.

Travnička gimnazija je već od početka bila otvorena đacima svih vjera, što je želio upravo sam Stadler. Školovanje je u njoj bilo besplatno i za nekatoličke đake, jednako kao i za sjemeništince i katoličke učenike koji nisu bili sjemeništinci.³¹ Uprkos tomu nekatolički učenici nisu bili brojni, iako ih je redovito bivalo više nego u drugim crkvenim gimnazijama. Prvi pravoslavac se u ovu gimnaziju upisao već 1883, dok su prva dva muslimana upisana istom 1898. godine.

Poslije upisa prve generacije 1882. godine, sa svakom novom školskom godinom redovito se upisivala nova generacija učenika, pa je gimnaziji trebalo osam godina do izvođenja prvoga ispita zrelosti. Te školske 1889/90. godine, kad je travnička gimnazija s osam generacija bila upotpunjena, škola je imala 136 učenika³² i bila je prva kompletna klasična gimnazija u vlasništvu Katoličke crkve u BiH.

Apsolutna dominacija učenika katolika bila je stalna. No iako je u početku bila relativno rijetka, u kasnijem razdoblju je prisutnost nekatolika među učenicima travničke gimnazije bila ipak znakovita, jer ih je bivalo između 20 i 30 svake godine (pravoslavaca, muslimana, židova i protestanata). Treba također primijetiti da su odnosi među učenicima različitih vjera bili odlični. Naime jedan od isusovaca koji su vodili gimnaziju napisao je kako među učenicima zbog vjere nikada nije bilo nesloge te da je uvijek bila prisutna kolegijalnost i snošljivost.³³

29 Usp. Arhiv Bosne i Hercegovine, Zajedničko ministarstvo financija (dalje: ArBiH ZMF) 9040/BH 1899; Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882–1903)*, Sarajevo, 1987, str. 315.

30 Usp. Tomo Vukšić, *Međusobni odnosi katolika i pravoslavaca u Bosni i Hercegovini (1878.–1903.)*. *Povijesno–teološki prikaz*, Mostar, 1994, str. 114–115; K. (amilo) Z. (Abeo), »Prvi počeci travničkog sjemeništa...«, str. 152.

31 Već u prvom broju službenoga vjesnika Sarajevske nadbiskupije *Srce Isusovo*, koji nosi nadnevak od 15. siječnja 1882, Stadler je napisao da travnička gimnazija koja će biti osnovana, »ima pravo javnosti, i moći će ju pohađati sljedbenici svih vjeroispovjedanja. Djaci neće plaćati nikakove školarine...« Usp. *Srce Isusovo* 1/1882, str. 15. Stadler je isto ponovio u *Srce Isusovo* 9/1882, str. 144, kao i svake naredne godine prigodom oglašavanja upisa u novu školsku godinu.

32 Usp. K. (amilo) Zabeo (ur.), *Travnička spomenica...*, str. 137–138.

33 Usp. K. (amilo) Zabeo (ur.), *Travnička spomenica...*, str. 138.

Jezik na kojemu se predavalo u travničkoj gimnaziji, naravno kako je to državna vlast diktirala, u početku je službeno nazivan *zemaljski jezik*. U prvom broju svoga službenog vjesnika *Srce Isusovo* (1882) tako ga je morao nazvati i nadbiskup Stadler, dodavši međutim da će taj predmet biti predavan na isti način kao u Hrvatskoj. U sljedećem broju *Srca Isusova* iste godine, vjeran svom hrvatskom opredjeljenju, već ga naziva *zemaljski jezik — hrvatski*, da bi samo nekoliko mjeseci kasnije, u istom svom službenom vjesniku, a protiv službenoga državnog naziva *zemaljski jezik*, Stadler za školski predmet materinskoga jezika u travničkoj gimnaziji upotrijebio naziv *hrvatski jezik*.³⁴

2.2. *Franjevačko sjemenište i gimnazija u Visokom*

Još u vrijeme otomanske uprave franjevci su imali, kao što je već rečeno, nekoliko škola u svojim samostanima koje su služile za pripremu budućih članova njihove redovničke zajednice. Te niže škole Franjevačke provincije Bosne Srebrene bile su 1882. godine sjedinjene u jednu sa sjedištem u samostanu u Kreševu.³⁵ No ta je škola u početku imala samo prva tri razreda današnje osmogodišnje škole, odnosno tri prva razreda gimnazije po ondašnjem načinu računanja, a upravitelj joj je bio fra Grga Martić. Sljedeće godine škola je sa sjedištem prešla u samostan Guča Gora i nastavila raditi s tri razreda kao u Kreševu. U Gučkoj Gori je 1886. godine otvoren četvrti razred gimnazije, odnosno po današnjem načinu računanja osmi razred osmogodišnje škole, a već 1887. godine i današnji prvi razred gimnazije, odnosno peti razred gimnazije kako se računalo po ondašnjem ustrojstvu školstva. Godine 1900. škola je prešla u novosagrađenu zgradu u Visokom te je odmah bila otvorena šesta godina, odnosno druga godina današnje gimnazije. Konačno, škola je postala potpuna klasična gimnazija školske godine 1914/15, kad je iz nje izišla prva generacija diplomiranih maturanata. Taj datum je važan posebice u kontekstu rasprave o ispunjavanju stvarne i formalne pretpostavke za organiziranje pravoga visokog školstva za one koji su izlazili iz ove gimnazije nakon što su položili »veliku maturu«. U godinama prije toga su kandidati za franjevački red prije početka studija filozofije i teologije svoje školovanje dopunjavali u samostanskim školama.

Kao i u slučaju travničke gimnazije, treba napomenuti da je i ova katolička gimnazija, i prije svoga upotpunjenja, već od prelaska u Visoko, na školovanje primala također nekataličke učenike. Međutim, u njoj je bivalo manje takvih učenika nego u travničkoj gimnaziji.³⁶

34 Usp. »Viestnik«, u *Srce Isusovo* 1/1882, str. 15; »Viestnik«, u *Srce Isusovo* 2/1882, str. 32; »Viestnik«, u *Srce Isusovo* 9/1882, str. 144.

35 Usp. AA. VV., *Franjevačka klasična gimnazija u Visokom 1882–1982*, Visoko, 1983, passim.

36 Usp. Rastko Drljić, *Spomenica franjevačke klasične gimnazije u Visokom. O 50–godišnjici ujedinjenja franjevačkih srednjih škola provincije Bosne Srebrene 1882–1932*, Beograd, 1932; Ignacije Gavran, »Razvoj franjevačke gimnazije u Visokom (1882–1982)«, u AA. VV., *Franjevačka klasična...*, Visoko, 1983. U šk. god. 1900/01. u ovoj su gimnaziji bila upisana dva pravoslavca, godine 1901/02. jedan pravoslavac i dva Židova, godine 1902/03. jedan musliman i jedan Židov te 1903/04. jedan musliman.

Kroz cijelo vrijeme njezina postojanja profesorski kadar sačinjavali su fratri kvalificirani za taj posao, ali i poneki laik.³⁷

2.3. *Franjevačko sjemenište i gimnazija na Širokom Brijegu*

Franjevačka hercegovačka kustodija je 1889/1890. godine u Širokom Brijegu otvorila gimnaziju za pripremu vlastitih članova. U Hercegovini su i prije toga postojale tzv. samostanske škole, no spomenute godine u samostanu na Širokom Brijegu otvorena je škola s tadašnjim prvim razredom gimnazije, odnosno današnjim petim razredom osmogodišnje škole. Godine 1899/1890. otvoren je četvrti razred te gimnazije, odnosno osmi razred današnje osmogodišnje škole, a 1902/1903. peti razred, tj. prvi razred gimnazije po današnjem računanju. 1904/1905. upisan je i šesti razred. Deset godina kasnije uveden je treći razred današnje gimnazije (1916/1917), odnosno sedmi razred prema ondašnjem računanju, a 1917/1918. godine i osma godina, pa je tako i ova škola postala potpuna klasična gimnazija. Do tada su franjevački kandidati u samostanskoj školi dopunjavali svoju izobrazbu prije nego bi započeli filozofski i teološki studij. Tako su se 1918. godine i u Hercegovini stvorile sve stvarne i pravne pretpostavke za organiziranje visokoga školstva u modernom i pravom smislu. Nastavnici u gimnaziji u Širokom Brijegu bili su samo fratri. Za najveći broj njih, posebice u razdoblju između dva svjetska rata, možemo reći da su bili kvalificirani i više nego je bilo potrebno za održavanje gimnazijske nastave³⁸. Od 1903. godine škola je primala i učenike koji nisu bili franjevački kandidati. Međutim, kako je ova gimnazija bila smještena u kraju koji su potpuno nastanjivali katolici, prema raspoloživim podacima u njoj se, barem u početku, nisu školovali đaci nekatolici.³⁹

3. *Katoličke visoke filozofsko–teološke škole*

Kad se govori o visokom školstvu u BiH, obično se tvrdi da je Katolička crkva na tome području za vrijeme austrougarske uprave osnovala tri visoke filozofsko–teološke škole za odgoj svećenika. Međutim, to može biti istina samo djelomično.

3.1. *Franjevačka bogoslovija u Mostaru*

Hercegovački franjevci su redovito završavali svoje studije u inozemstvu sve do 1895. godine, kad su u vlastitom samostanu u Mostaru otvorili *Franjevačku bogosloviju*, u kojoj je studij trajao četiri godine.⁴⁰ Ovu je školu, koju su uglavnom fi-

37 Usp. AA. VV., *Franjevačka klasična gimnazija u Visokom...*, str. 121–147.

38 Usp. Jozo Tomašević–Koška, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Zagreb, 1997, passim; *Šematizam Franjevačke provincije Uznesenja Bl. Dj. Marije u Hercegovini 1977.*, Mostar, 1977, str. 79–80; Karlo Rotim, *Široki Brijeg*, Široki Brijeg, 1994, str. 52–64.

39 Usp. Mitar Papić, *Hrvatsko školstvo...*, str. 130–133; Zajedničko ministarstvo financija, *Izveštaj o upravi...*, str. 188–189.

40 Usp. Andrija Nikić, »Franjevačka bogoslovija u Mostaru (1895–1945)«, u *Stoljeće visokog školstva u Hercegovini. Sveučilište u Mostaru / A century of higher education in Herzegovina. University of Mostar*, Mostar, 2002, str. 59–82.

nancirali sami franjevci i djelomice vlast, država smatrala samostanskom školom, te je u svojem izvještaju 1906. godine za nju je koristila naziv »kućno bogoslovsko učilište«. ⁴¹ Jedan od razloga takva stava države svakako je bio taj što hercegovački franjevci sve do 1918. godine nisu imali potpunu gimnaziju koju bi kandidati, koji bi studirali u Mostaru, završavali ispitom »velike mature«. Zato, budući da je gimnazija u Širokom Brijegu tek 1918. godine kompletirala nastavni program uvođenjem osmoga razreda, a time i maturalnog ispita, prethodni studij u ovoj Bogosloviji treba smatrati samo uvjetno visokoškolskim. Odnosno, nakon 1918. godine Franjevačka bogoslovija u Mostaru ispunjava sve stvarne i formalne uvjete koji se traže za suvremeni visokoškolski studij. Drugi argument je pitanje potrebnih kvalifikacija nastavnog osoblja koje je predavalo na Bogosloviji u Mostaru, a koje treba istražiti, jer je poznato da je prvi član Hercegovačke franjevačke provincije, fra Leon Petrović, položio doktorat znanosti 1908. godine. ⁴²

3.2. *Franjevačka bogoslovija u Sarajevu*

O učilištima na kojima su se spremali kandidati Franjevačke provincije Bosne Srebrene na području BiH u doba otomanske uprave i u prvim godinama nakon toga već je bilo govora. Nešto je bilo rečeno i o kvaliteti tih učilišta i kvalifikacijama nastavnog osoblja, te nema potrebe to ponavljati.

Uglavnom, nakon što pokušaj iz 1851. godine nije uspio, već od 1853. većina kandidata Bosne Srebrene studije je završavala u Đakovu. ⁴³ Tamo ostaju do 1876, kad bivaju premješteni na studij u Mađarsku. Otuda se vraćaju u Bosnu 1898. i, nastavljajući tradiciju iz prethodnoga razdoblja, organiziraju nastavu u dvije bogoslovije, odnosno u dva »kućna bogoslovska učilišta«, ⁴⁴ koja su na početku 20. st. bila smještena u samostanima u Livnu ⁴⁵ i Kraljevoj Sutjesci, a povremeno i u nekim drugim samostanima. ⁴⁶ Tako su djelovala do 1909. kad su bila definitivno sjedinjena otvaranjem nove *Franjevačke bogoslovije* u Sarajevu. ⁴⁷ Financirane i ustrojene kao ona u Mostaru, i ove bogoslovije su u početku bile službeno smatrane samostanskim školama ⁴⁸ zato što su primale na studij kandidate koji nisu završili cijelu gimnaziju i položili ispit zrelosti. No od 1915. godine, kad je kompletirana

41 Usp. Zajedničko ministarstvo financija, *Izveštaj o upravi...*, str. 195.

42 Usp. *Leo Petrović prvi hercegovački franjevac doktor znanosti*, Mostar, 2008, str. 19–20.

43 Usp. Matija Pavić, *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806–1906*, Đakovo, 1911.

44 Usp. Zajedničko ministarstvo financija, *Izveštaj o upravi...*, str. 195.

45 Usp. Miro Vrgoč, »Franjevačka bogoslovija Bosne Srebrene u Livnu od 1905/06. do 1908/09.«, u *Bosna franciscana* 20/2004, str. 178–218.

46 Usp. Karlo Karin, »Kratki prikaz visokog školstva u prošlosti Bosne Srebrene i program budućeg rada«, u *Dobri Pastir*, Sarajevo, 1970, str. 162.

47 Usp. Karlo Karin, »Kratki prikaz visokog školstva u prošlosti Bosne Srebrene i program budućeg rada«, str. 159–170.

48 Usp. Mitar Papić, *Hrvatsko školstvo...*, str. 138–140; Zajedničko ministarstvo financija, *Izveštaj o upravi...*, str. 195.

klasična gimnazija u Visokom, a profesori konačno bili kvalificirani, ova je Bogoslovija i u formalnom smislu postala visoko filozofsko–teološko učilište.

3.3. *Vrhbosanska katolička bogoslovija u Sarajevu*

U skladu s naredbom pape Leona XIII, koji je u dokumentu ponovne uspostave redovite crkvene uprave u BiH odlučio da se u Vrhbosanskoj nadbiskupiji osnuje pokrajinsko sjemenište za klerike,⁴⁹ nadbiskup Josip Stadler je već 1882. godine u prvom broju svoga službenog vjesnika izvijestio javnost da želi što prije otvoriti pokrajinsku bogosloviju za pripremu biskupijskoga svećenstva za sve biskupije u BiH. Bogoslovija bi započela s djelovanjem u zgradi dječakoga sjemeništa u Travniku, a kasnije bila premještena u Sarajevo. S filozofijom školovanje bi trajalo pet godina. Studij, koji bi vodilo osam profesora isusovaca, bio bi ustrojen na isti način kao na Teološkom fakultetu u Zagrebu, gdje je Stadler donedavno bio profesor i dekan.⁵⁰ Međutim, da bi se to ostvarilo, trebalo je proći osam dugih godina kako bi se upotpunila travnička gimnazija te iz nje izišla prva generacija učenika, spremna započeti studij filozofije i teologije nakon položenog ispita zrelosti.

Budući da još uvijek nije bila sagrađena zgrada bogoslovije u Sarajevu, Stadler je 1890. godine privremeno, kao što je osam godina prije toga bio i najavio, otvorio bogosloviju u Travniku.⁵¹ Stoga 1. rujna 1890, kada je započela s radom Visoka teološka škola u Travniku,⁵² smatramo formalnim rođendanom prve visokoškolske ustanove moderne sveučilišne razine u povijesti BiH, pa se zato, kako je davno napisano, travnički »zavod može ponositi, da je pod svojim krovom imao prvo od pamtivijeka više, akademsko učilište Bosne i Hercegovine«.⁵³

Prva generacija završenih travničkih gimnazijalaca imala je petoricu maturanata i svi su upisali studij na novoj visokoj školi (Nikola Đebić, Nikola Odić, Stjepan Oršić, Andrija Predmersky i Ivan Šarić).⁵⁴ Međutim, vjerojatno zato da bi se što prije doskočilo pastoralnim potrebama Crkve zbog kroničnoga nedostatka svećenstva u BiH, studij na Visokoj teološkoj školi bio je organiziran u četiri godine, a ne u pet, kako je Stadler bio najavio. No predavala se sva građa koja je bila predviđena za teološke fakultete u Monarhiji.⁵⁵ Profesori ove *Katoličke bogoslovije* bili su isusovci, svi redom kvalificirani za sveučilišnu nastavu.⁵⁶

49 Usp. *Leonis XIII Pontificis Maximi Acta*, II., str. 308; Leon XIII, *Ex hac augusta*, Sarajevo, 2006, str. 33.

50 Usp. *Srce Isusovo* 1/1882, str. 15.

51 Usp. Pero Sudar–Franjo Topić–Tomo Vukšić (ur.), *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890–1990.*, Sarajevo–Bol, 1993.

52 Usp. »Naše bogoslovje«, u *Vrhbosna* 17/1890, str. 292: »Kako već javismo otvara se današnjim danom u Travniku I. tečaj bogoslovja.« Tako započinje ovaj kratak izvještaj u *Vrhbosni* koja nosi nadnevak 1. rujna 1890.

53 Usp. K. (amilo) Z. (abeo), »Prvi počeci travničkog sjemeništa i gimnazije«, str. 140.

54 Marko Hrskanović, »Odgovitelji, profesori i studenti Vrhbosanske bogoslovije...«, str. 464.

55 Usp. »Nadbiskupska velika gimnazija u Travniku«, u *Vrhbosna* 15/1890, str. 255.

56 Usp. »Naše bogoslovje«, str. 292; Tomo Vukšić, »Sto godina bogoslovije«, u *Crkva na kamenu* 1/1990, str. 6 i 13.

U vrijeme kad je Vrhbosanska katolička teologija započela s radom, a koju su zajedno s odgojnim zavodom vodili isusovci, na hrvatskom govornom području nije postojala zasebna uprava ovoga reda, već su svi oni pripadali Provinciji sa sjedištem u Beču, što je donekle otežalo provjeru podataka o doktoratima, koje bi trebalo tražiti upravo u bečkom arhivu. No oni podaci koji su na raspolaganju omogućuju da se dobije skoro cjelovita i pouzdana informacija o akademskoj spremi ovih profesora. Dvojica prvih, koji su započeli predavanja 1890/1891. godine, bili su dr. Adolf Hüninger koji je doktorirao u Rimu⁵⁷ i dr. Ivan Ev. Danner koji je doktorirao u Salzburgu⁵⁸. Crkveno pjevanje je na početku predavao glazbenik prof. Fridrich Waitz, također isusovac.⁵⁹ Sljedeće akademske godine pridružili su im se profesori dr. Franz Ks. Beller,⁶⁰ koji je u Rimu obranio doktorat iz filozofije i teologije, te Ferdinand Brix, o čijem doktoratu u Zagrebu u arhivu Hrvatske pokrajine Družbe Isusove⁶¹ ne postoje precizni podaci, iako je vjerojatno da ga je imao jer je nakon svećeničkoga ređenja i završena dodiplomskoga studija još dvije godine studirao filozofiju u Bratislavi i dvije godine teologiju u Innsbrucku, pa bi u arhivima tih teoloških fakulteta trebalo dodatno provjeravati. Godine 1892/1893. pridružio im se Michael Gatterer, o čijem doktoratu također ne postoji izravan arhivski podatak u Zagrebu, već bi ga trebalo tražiti u Beču. No budući da je Gatterer prije dolaska na Vrhbosansku katoličku teologiju bio profesor na Teološkom fakultetu u Innsbrucku, gdje je predavao više predmeta,⁶² ni njegova akademska sprema nije upitna. Posljednje akademske godine, u kojoj je zaokružen četverogodišnji studij, za profesore su došli dr. Antun Haitzmann s doktoratom iz Salzburga⁶³ te Matija Kulunčić, o čijem doktoratu u Zagrebu također ne postoji izravna potvrda, ali budući da je i on nakon svećeničkoga ređenja i završena potrebnoga studija dodatno studirao filozofiju u Bratislavi i teologiju u Innsbrucku, gdje je položio ispit »ad gradum«,⁶⁴ posvema je opravdano pretpostaviti da je i on bio akademski spreman za obavljanje posla sveučilišnoga nastavnika.

Nastavni program ove Visoke teološke škole bio je sljedeći: biblijska arheologija, Stari zavjet i egzegeza na I. godini studija po sedam sati tjedno, židovski jezik

57 Usp. »Naše bogoslovje«, str. 292; Marko Hrskanović, »Odgjitelji, profesori i studenti Vrhbosanske bogoslovije. Travnik — Sarajevo 1890–1990«, u Pero Sudar — Franjo Topić — Tomo Vukšić (ur.), *Vrhbosanska katolička bogoslovija...*, str. 402.

58 Usp. »Naše bogoslovje«, str. 292; Marko Hrskanović, »Odgjitelji, profesori i studenti Vrhbosanske bogoslovije...«, str. 397.

59 Usp. Marko Hrskanović, »Odgjitelji, profesori i studenti Vrhbosanske bogoslovije...«, str. 422.

60 Usp. Marko Hrskanović, »Odgjitelji, profesori i studenti Vrhbosanske bogoslovije...«, str. 391.

61 Usp. Marko Hrskanović, »Odgjitelji, profesori i studenti Vrhbosanske bogoslovije...«, str. 394. Na moju molbu od 2. travnja 2009. voditelj arhiva Hrvatske pokrajine Družbe Isusove u Zagrebu p. Valentin Miklobušec potvrdio je 7. travnja sve gornje navode, ali i to da u njihovu arhivu nema izravnih podataka o doktoratu Ferdinanda Brixia te uputio na istraživanje u arhivu Austrijske provincije kojoj je Brix pripadao, što bi ipak nadilazilo okvire ovoga rada.

62 Usp. Marko Hrskanović, »Odgjitelji, profesori i studenti Vrhbosanske bogoslovije...«, str. 399.

63 Usp. Marko Hrskanović, »Odgjitelji, profesori i studenti Vrhbosanske bogoslovije...«, str. 400.

64 Usp. Marko Hrskanović, »Odgjitelji, profesori i studenti Vrhbosanske bogoslovije...«, str. 407; pismo arhivara Hrvatske pokrajine Družbe Isusove p. Valentina Miklobušeca od 7. travnja 2009.

na I. godini po dva sata tjedno, fundamentalna teologija na I. godini po šest sati tjedno, filozofija na I. godini po tri sata, a na II. i III. godini po dva sata tjedno, govorništvo na I. i II. godini po jedan sat tjedno, hermeneutika, Novi zavjet i egzegeza na II. godini po sedam sati tjedno, posebna dogmatika na II. i III. godini po šest sati tjedno, povijest Crkve na II. i III. godini po dva sata tjedno, sirska–kaldejski jezik na II. godini po jedan sat tjedno, moralna teologija na III. i IV. godini po pet sati tjedno, rubrike brevijara i misala na III. godini po jedan sat tjedno, arapski jezik na III. godini po jedan sat tjedno, kanonsko pravo na IV. godini po šest sati tjedno, pedagogija na IV. godini po dva sata tjedno, katehetika na IV. godini po dva sata tjedno, liturgika i pastoralna teologija na IV. godini po dva sata tjedno, patrologija na IV. godini po dva sata tjedno i kršćanska umjetnost na IV. godini po jedan sat tjedno.

Studenti su na kraju studija, nakon što su prikazali još deset seminara propisanih programom, dobivali potvrdu o završenom studiju (absolutorij), s kojom su, prema službenom izvještaju Zajedničkoga ministarstva financija, stjecali »pravo, da se mogu na svakom sveučilištu monarhije podvrći strogim ispitima za polučenje bogoslovskeg doktorskeg stepena«. ⁶⁵

Godine 1893. Visoka teološka škola je sjedištem prešla iz Travnika u Sarajevo, u novu zgradu koja je u to vrijeme bila jedna od najreprezentativnijih u gradu ⁶⁶, sagrađena o trošku Sarajevske nadbiskupije. Vlast je financirala studij i uzdržavanje studenata. Njih u početnom razdoblju nije bilo mnogo (do 24), a vodio ih je jedan rektor, jedan duhovnik i još šest profesora.

Zgrada bogoslovije u Sarajevu bila je potpuno dovršena 1896. godine izgradnjom vrlo lijepe crkve posvećene svetoj braći Ćirilu i Metodiju. Možda i zato što je već bio imenovan papinskim povjerenikom za promicanje crkvenoga jedinstva, Stadler je pozvao svoga prijatelja Strossmayera da predvodi svečano slavlje otvaranja i posvete ove crkve. ⁶⁷

Od 1895. godine među studentima ove Visoke teološke škole postojalo je kulturno društvo »Stadler«. Međutim, ono što je ovdje posebno zanimljivo je činjenica da su gotovo sve radnje studenata, prikazane na tribinama ovoga kulturnog društva, sve do prelaska u 20. st. obrađivale problematiku jedinstva Katoličke i Pravoslavne crkve. ⁶⁸

Prema tomu, *Vrhbosanska katolička teologija*, koja je kroz povijest nekoliko puta mijenjala svoje službeno ime, primila je prve studente 1. rujna 1890. Taj datum treba se smatrati formalnim rođendanom prve obrazovne ustanove moderne sveučilišne razine u povijesti BiH, jer je ova visoka škola od prvoga dana ispunjavala sve potrebne uvjete koji se traže za sveučilišnu nastavu: od početka je upisivala samo one studente koji su imali završenu gimnaziju i položen ispit zrelosti; pro-

65 Usp. Zajedničko ministarstvo financija, *Izvještaj o upravi...*, str. 194.

66 Usp. Mitar Papić, *Hrvatsko školstvo...*, str. 140.

67 Usp. Ivan Ev. Šarić, »Naše slavlje na Malu Gospojinu 1896«, u *Vrhbosna 18/1896*, str. 276–281.

68 Usp. Anto Livajušić, »Kroz 30 godina«, u *Grad na gori. Almanah bogoslovskeg zbora 'Stadler'», Sarajevo, 1926*, str. 20–21.

gram studija bio je kopija programa Bogoslovnoga fakulteta u Zagrebu; profesori su bili kvalificirani za obavljanje sveučilišne nastave; završeni studenti imali su pravo na svim teološkim fakultetima u Monarhiji izravno pristupiti ispitima za postizanje doktorata.

4. Školovanje pravoslavnih svećenika

U novije vrijeme pojavila se i teza da je nekadašnja bogoslovija Srpske pravoslavne crkve, (Reljevo, Sarajevo) najstarija visokoškolska ustanova u BiH, odnosno »prva visoka škola u Bosni«⁶⁹, što ipak nije točno.

Prema svjedočenju pravoslavnih izvora, stanje izobrazbe među pravoslavnim svećentvom u drugoj polovici 19. st. bilo je potpuno nezadovoljavajuće. Stoga se sarajevski arhimandrita Sava Kosanović, pišući caru Franji Josipu 1879. godine, s pravom žalio kako među pravoslavnim svećenicima u BiH ima mnogo onih koji ne znaju čak ni čitati ispravno.⁷⁰ Kosanović je okupio neke pravoslavne žitelje Sarajeva pa je njih 41 zajedno s Kosanovićem 19. studenoga 1879. potpisalo molbu vladi⁷¹ i predložili utemeljenje sjemeništa u Sarajevu za odgoj pravoslavnoga svećenstva.

4.1. Pravoslavno sjemenište u Reljevu

Nakon što je Sava Kosanović⁷² u međuvremenu postao i dabrobosanski vladika, u dogovoru s vlastima u Sarajevu je 12. prosinca 1882, privremeno u jednoj privatnoj kući, otvoreno *Istočno-pravoslavno bogoslovsko sjemenište*.⁷³

Državna vlast je bila spremna izgraditi novo sjemenište vlastitim sredstvima uz uvjet da pravoslavna *opština* daruje zemljište na kojemu bi bilo sagrađeno. Tada je nastao spor oko toga tko će biti vlasnik budućega sjemeništa.⁷⁴ Kako bi ipak doskočio problemu, metropolita Kosanović je darovao svoje vlastito zemljište u Reljevu kod Sarajeva. Prema mišljenju nekih srpskih autora iz onoga vremena,

69 Usp. Predrag Puzović, *Srpska pravoslavna eparhija Dabrobosanska. Šematizam*, Sarajevo, 2004, str. 193. Tekst s istom tezom i jednakim naslovom: »Sarajevska bogoslovija — prva visoka škola u Bosni« nalazi se i na službenoj internetskoj stranici Dabrobosanske metropolije: www.mitropolija.org. (pristupljeno: 8. 7. 2009) Isti autor u knjizi tiskanoj godinu dana ranije, koja sadrži samo tekst o pravoslavnoj Bogosloviji, jednak tekstu iz spomenutoga *Šematizma*, ne iznosi izravnu tvrdnju da bi ova Bogoslovija bila prva visoka škola u BiH. Usp. Predrag Puzović, *Sarajevska bogoslovija 1882–2002*, Srbinje, 2003.

70 Usp. Arhiv Bosne i Hercegovine, Zemaljska vlada Sarajevo (dalje: ArBIH ZVS) 408/1879.

71 Usp. ArBIH ZVS 408/1879; ArBIH ZMF 1610/BH 1879; 1689/BH 1879; 2621/BH 1879.

72 Usp. Vojislav Maksimović, *Mitropolit Sava Kosanović 1839–1903*, Dobrun–Sarajevo, 2003.

73 Usp. Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim...*, str. 339; Mitar Papić, *Školstvo u Bosni...*, str. 150–153; Božo Madžar, *Pokret Srba Bosne i Hercegovine za vjersko–prosvjetnu samoupravu*, Sarajevo, 1982, str. 68–69; Mitar Papić, *Historija srpskih škola u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1978, str. 170–173.

74 Usp. Dimitrije Ruvarac, *Životopis Đorda Nikolajevića, mitropolita dabro–bosanskog*, Zemun, 1898, str. 81.

članovi *opštine* strahovali su ustvari da bi sjemenište sagrađeno o trošku države moglo postati središte unijatizma i nesrpskog odgoja učenika.⁷⁵

Na kraju će državna vlast upravo u Reljevu sagrađiti vrlo lijepu zgradu u koju će 1884. godine biti preneseno Sjemenište iz Sarajeva, i gdje će ostati sve do 1917.

Još dok je djelovalo u Sarajevu, Sjemenište je dobilo vlastiti statut⁷⁶ koji je bosansko–hercegovačka vlast odobrila 10. lipnja, a proglasila 10. srpnja 1883. Prema statutu, Sjemenište je bilo predviđeno za odgoj i školovanje svećenika triju pravoslavnih metropolija iz BiH. Učenici su morali biti pravoslavne vjere, imati 15 godina života, a upis se vršio nakon završene četiri godine osnovne škole, a ne četiri godine niže srednje škole kako smatraju neki autori.⁷⁷

Ustvari, metropolita Kosanović je u svom prijedlogu statuta budućega sjemeništa od 24. rujna 1881. predviđao diplomu niže srednje škole, to jest današnjega osmog razreda, kao uvjet za prijem kandidata u sjemenište.⁷⁸ No na kraju to nije mogao provesti jer u BiH nije bilo pravoslavnih dječaka sa završenom nižom srednjom školom spremnih da dođu u sjemenište.

Knjige koje su se upotrebljavale u sjemeništu morale su imati odobrenje državnih vlasti.⁷⁹ Statutom iz 1883. godine bilo je predviđeno da školovanje u sjemeništu traje osam godina, ali s mogućnošću da svaki metropolita može zarediti za svećenika kandidata nakon završene samo četiri godine škole ako je ovaj pokazao dobar uspjeh. U tom slučaju prije ređenja kandidat je morao položiti završni ispit. S praksom ređenja za svećenike nakon samo četiri godine školovanja došlo je do toga da je sjemenište ustvari bilo samo četverogodišnja škola.⁸⁰ Zato su se vrlo brzo pojavili glasovi o potrebi njegova preuređenja⁸¹, tako da je upravo to 8. svibnja 1890. od vlasti službeno zatražio novi metropolita Đorđe Nikolajević.⁸²

4.2. Reorganizacija Bogoslovske učilišta u Reljevu

Nakon prijedloga sarajevskoga metropolite, vlade BiH i ministra Kállaya,⁸³ vlast je 1892. godine mogla izdati dekret (odobren 21. lipnja, a proglašen 30. srpnja

75 Usp. Đuro M. Bugarski, »O preuređenju srpsko–pravoslavnog bogoslovskeg sjemeništa na Reljevu«, u *Istočnik* 7–8/1890, str. 282.

76 Usp. »Statut für das orientalisches–orthodoxe Priester–Seminar in Sarajevo / Statut za istočno–pravoslavno sjemenište u Sarajevu«, u *Sammlung der Gesetze und Verordnungen für Bosnien und die Herzegovina*, Sarajevo, 1883, str. 277–283.

77 Usp. Božo Madžar, *Pokret Srba Bosne...*, str. 69; Mitar Papić, *Školstvo u Bosni...*, str. 151.

78 Usp. ArBIH ZMF 8026/BH 1881.

79 Usp. ArBIH ZVS 5812/1883. Ministar Kállay je u svom pismu od 14. studenoga 1883, koje je poslao vladi BiH, naredio da se u sjemeništu u Reljevu ne mogu upotrebljavati knjige bez prethodnog odobrenja (»Bewilligung zur Einführung von Schulbüchern jeder Amt«). Metropolita Kosanović je o ovoj odluci izvješten istoga dana. Usp. ArBIH ZVS 22. 441/1883.

80 Usp. Đuro M. Bugarski, *O preuređenju srpsko...*, str. 285.

81 Usp. »O preustroju srpsko–pravoslavnog bogoslovskeg zavoda u Reljevu kod Sarajeva«, u *Istočnik* 7/1892, str. 389.

82 Usp. Dimitrije Ruvarac, *Životopis Đorda Nikolajevića, mitropolita dabro–bosanskog*, Zemun, 1898.

83 Usp. ArBIH ZMF 3050/BH 1891; 4750/BH 1892; 6546/BH 1892; 11.056/BH 1892.

1892) kojim je bilo ustanovljeno *Istočno–pravoslavno bogoslovsko učilište u Reljevu*.⁸⁴ S molbom za prijem svaki je kandidat od sada morao dostaviti i diplomu gimnazije, ne uključujući ispit zrelosti. Na kraju, kad su 1895/96. godine upotpunjene sve četiri godine na učilištu, potpuno je dokinuto sjemenište.

Prema dekretu od 30. srpnja 1892. bilo je predviđeno 18 nastavnih predmeta, ali se čini da se dva nisu predavala: fundamentalna teologija (apologetika) i biblijska egzegeza. Program studija bio je ustvari sastavljen ovako: staroslavenski jezik je predavan na I. i II. godini studija po dva sata tjedno, grčki jezik na I. i II. godini po tri sata tjedno, Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta na I. godini po tri sata, a na II. godini po dva sata tjedno, povijest Crkve i patrologija na I. godini po tri sata a u II. godini po četiri sata tjedno, higijena na I. godini po dva sata tjedno, dogmatika na II. i III. godini po tri sata tjedno, moralna teologija na III. godini po tri sata tjedno, pedagogija i metodika na III. godini po četiri sata tjedno, agrikultura na III. i IV. godini po dva sata tjedno, pastoralna teologija na IV. godini po tri sata tjedno, liturgika na IV. godini po četiri sata tjedno, homiletika na III. godini po jedan sat, a na IV. godini po dva sata tjedno, katehetika na IV. godini po jedan sat tjedno, kanonsko pravo na IV. godini po pet sati tjedno, stilistika na IV. godini po jedan sat tjedno i crkveno pjevanje u sve četiri godine studija po osam sati tjedno.⁸⁵

U Sjemeništu koje je bilo otvoreno 1882. godine nastavni je jezik službeno bio nazivan *zemaljski*.⁸⁶ Nasuprot tomu, na Učilištu osnovanom 1892. nastavni jezik je službeno nazivan *srpski*.⁸⁷

Iz vladina dekreta, kojim je ustanovljeno Pravoslavno bogoslovsko učilište u Reljevu, ne proizlazi da su profesori toga Učilišta morali imati kvalifikacije sveučilišnih profesora. Međutim, 1905/1906. godine četvorica od sedam profesora bili su doktori znanosti.⁸⁸ S druge strane, zbog nedostatka kandidata s gimnazijom na Učilište su se mogli upisati i oni koji su tek završili prvu ili drugu godinu gimnazije. Zatim, profesori na Učilištu, prema službenom izvještaju Zajedničkoga ministarstva financija iz 1906. godine, bili su svrstani u kategoriju s gimnazijskim profesorima. U istom izvještaju uopće se ne spominje mogućnost da bi svršeni studenti ovoga Učilišta mogli nastaviti studij u pravcu postizanja doktorata.⁸⁹

Sve to znači da Sjemenište iz 1882. sve do 1892. godine ne samo da nije imalo nikakve oznake sveučilišnog obrazovanja nego nije bilo čak ni na razini današnjega srednjoškolskog obrazovanja. Iz izloženoga je također jasno da ono nije po-

84 Usp. »Naredba zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 30. jula 1892., br. 60. 290/1., o pretvorenju istočno–pravoslavnog svešteničkog sjemeništa u Reljevu u istočno–pravoslavno bogoslovsko učilište«, u *Glasnik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu* XIV/1892, str. 401–407.

85 Usp. »Naredba zemaljske vlade...«, str. 402; Zajedničko ministarstvo financija, *Izvještaj o upravi...*, str. 196; Mitar Papić, *Školstvo u Bosni...*, str. 152; Đorđe Pejanović, *Istorija srednjih i stručnih škola u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1953, str. 147.

86 Usp. *Sammlung der Gesetze und Verordnungen...*, str. 279.

87 Usp. *Glasnik zakona i naredaba...*, XIV/1892, str. 402.

88 Usp. Predrag Puzović, *Srpska pravoslavna eparhija Dabrobosanska...*, str. 200.

89 Usp. Zajedničko ministarstvo financija, *Izvještaj o upravi...*, str. 196.

stalo visoka škola ni s reformom iz 1892. godine. A je li kasnije postalo visokoškolska ustanova i kada, odnosno je li posvema točno da »će Bogoslovija s vremenom dobiti rang fakulteta«,⁹⁰ to neka ostane pitanje na koje odgovor trebaju dati stručnjaci nakon ozbiljnoga komparativnog proučavanja.

No nema nikakve sumnje da su Sjemenište iz 1882. i Učilište iz 1892. godine odigrali vrlo važnu ulogu u životu Pravoslavne crkve u BiH, odgojivši joj određeni broj svećenika koji su bili mnogo školovaniji i spremniji nego pravoslavni svećenici prije osnutka ovih ustanova. Najviše zasluga za to imaju sarajevski metropolit Kosanović i Nikolajević. Ipak, unatoč služenju svojoj Crkvi, i ova je pravoslavna ustanova nerijetko bila na udaru nacionalne i političke propagande iz Srbije te optuživana zbog navodna filoaustrijškoga sluganstva i odgajanja malog broja vrijednih svećenika.⁹¹ Istovremeno, na isti način se prema ovim ustanovama ponekad odnosio i srpski tisak iz Hrvatske.⁹² Takve optužbe ipak nisu bile utemeljene jer su postojali slučajevi da je državna vlast neke profesore Učilišta iz Reljeva čak smjenjivala zbog srpskoga djelovanja.⁹³

5. *Trapistička visoka filozofsko–teološka škola kod Banjaluke*

Nakon što je pojašnjeno kako i kada su nastale prve visoke filozofsko–teološke škole u Sarajevu i Mostaru, čini se prikladnim barem nakratko spomenuti i Banjaluku, gdje je sveučilište osnovano 1975. godine. Međutim, u tome je gradu i prije toga postojalo organizirano visokoškolsko obrazovanje. Ustvari, na službenoj internetskoj stranici Univerziteta u Banjaluci⁹⁴ kaže se da je prva visokoškolska ustanova u tome gradu osnovana 1950. godine i da je to bila Viša pedagoška škola.

Međutim, ipak nije točno da je tek 1950. godine utemeljenjem Pedagoške akademije u Banjaluci osnovana prva visokoškolska ustanova. Naime u neposrednoj blizini toga grada, u trapističkoj opatiji Marija Zvijezda,⁹⁵ mnogo godina prije toga postojala je gimnazija i visoka filozofsko–teološka škola u kojoj su kandidati obavljali svoj filozofski i teološki studij te nakon toga bivali ređeni za svećenike. Tako se npr. otprije pouzdano zna da je u akademskoj godini 1938/1939. u toj bogosloviji bilo 20 studenata, a poznata su i sva njihova pojedinačna imena.⁹⁶

90 Predrag Puzović, *Srpska pravoslavna eparhija Dabrobosanska...*, str. 200; Predrag Puzović, *Sarajevska bogoslovija...*, str. 28.

91 Usp. npr. *Rimska propaganda u Bosni i Hercegovini od vremena austro–ugarske okupacije. Bosansko–hercegovački zbornik*, VII., Novi Sad, 1903, str. 330–333.

92 Sedam srpskih staraca, »Šta još u svojoj starosti doživjet nećemo«, u *Istočnik* 1/1892, 11–13.

93 Usp. ArBIH ZMF BH Pr. 977/1894; *Rimska propaganda...*, str. 331.

94 Usp. www.unibl.rs/sr (pristupljeno: 11. 7. 2009)

95 Usp. Rudolf Zaplata, *Trapisti u Bosni za turske vlade*, Zagreb, 1933.; Berislav Gavranović, *Dolazak trapista u Delibašino selo kod Banje Luke i njihova djelatnost*, Banja Luka, 1964.; Ante Špoljar, *Šta su obnovljeni cisterčani ili trapisti*, Banja Luka, 1925.; Nikolaus Friedwagner, *Marija zvijezda i njezini trapisti / Mariastern und seine Trappisten*, Banja Luka, 2005.

96 Usp. Krunoslav Draganović, *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo, 1939, str. 460–461 i 559.

Iščitavajući do sada objavljene studije o trapističkom samostanu kod Banjaluke, proizlazi da skoro uopće ne znaju za već spomenutu gimnaziju i visoku filozofsko–teološku školu. Tek u novije vrijeme obje ove ustanove ponovno se izričito spominju u prikazima vezanim uz trapiste.⁹⁷ Međutim, ta je tema nažalost još uvijek posvema neistražena, prije svega zato što se, zbog zatvorene naravi ovoga samostana, ova bogoslovija uglavnom nije ni spominjala. Tako je izostalo konzultiranje izvorne dokumentacije, koja nije bila dostupna.

Ovdje mogu prvi put javno objaviti da je prošli utorak, 19. lipnja 2009, nađen »Liber Studiorum« visoke teološke škole u samostanu Marija Zvijezda kod Banjaluke, koji na unutrašnjoj stranici nosi naslov »Die Studium–Ordnung in der Trappistenabtei Mariastern«. Pisan je rukopisnom goticom na njemačkom jeziku s ponekim većim umetkom na latinskom i samo po kojim rijetkim izrazom na hrvatskom. Ono što je najvažnije, u neprekinutom nizu, od 1910/1911. do 1944/1945, »Liber Studiorum« donosi izvještaje o onome što se događalo u svakoj pojedinoj akademskoj godini. Svaki izvještaj je prilično detaljan. Jedino za godine 1942/1943, 1943/1944. i 1944/1945, vjerojatno zbog rata, donosi samo osnovne podatke.

Prema tome, iz »Liber Studiorum« je jasno da je ujesen 1944. godine započela posljednja akademska godina ove visoke teološke škole⁹⁸ i sigurno je da nije privedena kraju. Međutim, iako »Liber Studiorum« svoju kroniku započinje godinom 1910/1911, nije posvema sigurno da je upravo ta godina ujedno i prva godina djelovanja ove visoke škole. Naime neke formulacije dopuštaju barem pretpostaviti da je ovo učilište na neki način djelovalo i ranije. Npr. sve započinje sljedećom rečenicom: »U rujnu 1910. imenovao je časni Pater Opat, Dom Dominicus Assfalg, za prefekta studija P. Willibrarda na mjesto poslom pretrpanoga P. Camillus.«⁹⁹ U stvari, poznato je da je u nekadašnjem ustrojstvu crkvenoga školstva »prefekt studija« obnašao službu koja odgovara službi današnjih prodekana za nastavu, pa treba postaviti pitanje kome je trapist Camillus do 1910. godine bio prefekt studija, jer je opat samostana »umjesto« njega tada imenovao drugoga. Isto tako, saznajemo da je akademska godina 1910/1911. započela 10. listopada 1910. i da je bilo upisano sedam studenata na teologiju,¹⁰⁰ a da te godine »zbog nedostatka jednoga profesora«¹⁰¹ nije predavana filozofija, koja inače prethodi teologiji. Stoga, pod vidom metodološke sumnje, treba se pitati je li ovih sedam studenata teologije prethodno u istom samostanu završilo studij filozofije, odnosno je li zamijenjeni Camillus možda njima bio prefekt studija u prethodnom razdoblju.

97 Usp. Tomo Vukšić, »Biskup Alojzije Mišić i Jozo Garić za vrijeme Drugoga svjetskog rata«, u Velimir Blažević (pr.), *Franjevački samostan i župa Petrićevac — Banja Luka*, Banja Luka–Petrićevac 2006, str. 173; Ivica Božinović, »Feljton: Banjalučki trapisti«, *www.ktabkbih.net*. (pristupljeno: 11. 7. 2009)

98 Usp. Arhiv samostana Marija Zvijezda, »Liber Studiorum«, str. 186.

99 Arhiv samostana Marija Zvijezda, »Liber Studiorum«, str. 5: »Im September 1910 ernannte der ehren. Pater Abt, Dom Dominicus Assfalg, zum Studien präfekten den P. Willibrard an Stelle der mit Arbeiten überhäuftten P. Camillus.«

100 Usp. Arhiv samostana Marija Zvijezda, »Liber Studiorum«, str. 9.

101 Usp. Arhiv samostana Marija Zvijezda, »Liber Studiorum«, str. 7 i 9.

Studij na ovom učilištu (Höhere Studien¹⁰² = viši studiji, visoko učilište) trajao je šest godina: dvije godine filozofije i četiri godine teologije. Taj šestogodišnji program se nastavio i nakon objave crkvenoga Zakonika iz 1917. godine.¹⁰³

U prvoj godini filozofije 1910. godine predavani su sljedeći predmeti: logika, kritika, ontologija kozmologija; a u drugoj: psihologija, teodiceja, etika i nešto povijesti filozofije. Teologija je pak predavana prema ovom rasporedu: na prvoj godini dogmatika, moralka i crkveno pravo; na drugoj također dogmatika, moralka i crkveno pravo; na trećoj dogmatika, moralka i Sveto pismo; i na četvrtoj pastorka, liturgika i Sveto pismo.¹⁰⁴

Gimnazija, koja je također djelovala u samostanu, od početka je trajala 6 godina. Što se tiče učilišta u samostanu Marija Zvijezda, očito je da bi dvije godine filozofskog obrazovanja, koje je uključivalo i neke predmete gimnazijske naravi, bez obzira što je imalo i neke elemente visokoškolske razine (kvalificirani profesori i popis predmeta), najprikladnije bilo smatrati sastavnim dijelom prethodnoga humanističkoga srednjoškolskog obrazovanja. Naime s te dvije godine školovanja, dodane na prethodnih 6 godina redovite humanističke škole, dobivalo se cjelovito osmogodišnje srednjoškolsko školovanje (6+2), čime se, i prema najstrožim kriterijima, ispunjavao uvjet da bi se moglo započeti studij visokoškolske razine. A nastavak koji je slijedio i trajao četiri godine kao studij teologije zaista je zadovoljavao sve najstrože, prethodno spomenute kriterije modernoga visokog učilišta. Zasadu nije bilo moguće ustanoviti kvalifikacije profesora jer se, u skladu s tradicijom monaške skromnosti, spominju samo njihova imena bez prezimena i bez ikakvih titula. No povremeno se uz neka njihova imena pojavljuju naslovi »lector«¹⁰⁵ i doktor,¹⁰⁶ a kasnije se u jednoj studiji registrira jedan profesor s dva doktorata.¹⁰⁷ Zato treba vjerovati da je istina ono što tvrdi Nivard Volkmer, jedan od rijetkih još živih bivših studenata koji je studij završio 1944. godine, kad kaže: »Naši profesori bili su doktori znanosti, ili su postigli bar magisterij na Gregorijani, Papinskom sveučilištu u Rimu.«¹⁰⁸

6. Zaključak

Polazeći od osnovnih uvjeta koje je potrebno ispuniti da bi se neka ustanova mogla s pravom smatrati visokim učilištem — završena srednja škola kandidata za upis, nastavno osoblje kvalificirano za izvođenje sveučilišne nastave i program rada s gradivom iste razine — jasno je da se u BiH može govoriti o visokim školama tek u razdoblju nakon dolaska austrougarske vlasti (1878). Poslije toga, nakon što

102 Usp. npr. Arhiv samostana Marija Zvijezda, »Liber Studiorum«, str. 56, 64, 71 itd.

103 Usp. Arhiv samostana Marija Zvijezda, »Liber Studiorum«, str. 56–58.

104 Usp. Arhiv samostana Marija Zvijezda, »Liber Studiorum«, str. 5.

105 Usp. Arhiv samostana Marija Zvijezda, »Liber Studiorum«, str. 74.

106 Usp. Arhiv samostana Marija Zvijezda, »Liber Studiorum«, str. 12.

107 Usp. Krunoslav Draganović, *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, str. 460.

108 Maša Horvat, »Ljubav šutnjom govori...«, u *Veritas* 10/2000, preuzeto s www.ver.hr. (pristupljeno: 11. 9. 2009)

je prvi put u povijesti organizirano srednje školstvo i nakon što su osnovane prve gimnazije, bilo je moguće da nastanu prve visoke škole u BiH. Bila su to filozofsko–teološka učilišta na kojima su se spremali katolički svećenici, a ustanovila ih je Katolička crkva. Prvo od svih je *Vrhbosanska katolička teologija* koja je započela s radom u Travniku 1. rujna 1890. i od prvoga dana zadovoljavala sve postavljene uvjete. Sve druge teze o početku modernoga visokog školstva u BiH, također predstavljene u ovoj studiji, upravo zbog neispunjavanja spomenutih kriterija zaista nemaju pokriće.

Kasnije su osnovana i druga filozofsko–teološka učilišta koja su u procesu dolazila u stanje da su stvarno ispunjavala sve uvjete visokoga školstva. Bila su to katolička učilišta: Franjevačka teologija u Mostaru, Franjevačka teologija u Sarajevu i Bogoslovija u trapističkom samostanu Marija Zvijezda kod Banjaluke. Za Pravoslavnu bogosloviju u Reljevu kod Sarajeva može se tvrditi da je prije Prvoga svjetskog rata prerasla u visoko učilište, dok je Islamska zajednica prvu višu islamsku šerijatsko–teološku školu u Sarajevu dobila 1935. godine.

Prema tomu, Katolička crkva je krajem 19. st. udarila temelje modernoga visokoga školstva u BiH, a u tim visokim filozofsko–teološkim učilištima svoje početke imaju današnja sveučilišta u Sarajevu, Mostaru i Banjaluci.

The Beginnings of Higher Education in Bosnia and Herzegovina

Tomo Vukšić*

Summary

This paper discusses the beginnings of contemporary higher education in Bosnia and Herzegovina. The Ottoman period is not discussed as there was not a single secondary school in this region at that time, not to mention a modern college; however, after the Austro–Hungarian government came into power (1878), a modern secondary school system was organized for the first time in history. After the first students graduated from these schools, the Catholic Church founded, firstly, the Vrhbosnia Catholic Faculty of Theology, which opened on September 1, 1890 in Travnik. The first lecturers to arrive were professors from Austrian faculties, since Bosnia and Herzegovina had no teaching staff qualified for work at the university level. Thereafter, three additional Catholic philosophical–theological institutes of higher education were founded in Bosnia and Herzegovina: two founded by the Franciscans, one in Sarajevo and one in Mostar, and one by the Trappists near Banja Luka. The Eastern Orthodox organized their institute of higher education in Reljevo, near Sarajevo, while the Muslims obtained their first school in 1935.

Key words: higher education, September 1, 1890, graduation, university qualifications of lecturers, program of studies, Vrhbosnia Catholic Faculty of Theology, first doctorate

* Prof. dr. sc. Tomo Vukšić, Vrhbosna Catholic Theology in Sarajevo. Address: Josipa Stadlera 5, 71 000 Sarajevo, Bosnia and Herzegovina. E–mail: vuksic.tomo@bih.net.ba